

MTA Law Working Papers 2021/2

AI and Law Series

**Nyomokban kódokat tartalmazhat?
A mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásban
történő alkalmazásának alkotmányjogi vonatkozásai a
tisztességes eljáráshoz való jog tükrében**

Kálmán Kinga

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

*Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági
Kutatóhely Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Centre for Social Sciences – MTA Centre of
Excellence Eötvös Loránd Research Network*

KÁLMÁN KINGA*

Nyomokban kódokat tartalmazhat?¹

A mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásban történő alkalmazásának alkotmányjogi vonatkozásai a tisztességes eljáráshoz való jog tükrében²

Bevezetés

A magyar Kormány 2020 szeptember 8-án hozta nyilvánosságra³ az ország Mesterséges Intelligencia Stratégiáját (a továbbiakban: Stratégia).⁴ A Stratégia sok más terület mellett részletesen tárgyalja az államigazgatás mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) általi transzformációjának tervét, amely során célként tűzi ki az automatikus határozathozatali funkciók fejlesztését, mint a közigazgatási folyamatok egyik automatizációs⁵ megoldását.⁶ A döntéshozatali folyamatok automatizálásából meglátásom szerint logikusan következne, hogy a Stratégia kitér az MI bírósági munkában történő részvételének lehetőségeire is, azonban erre mégsem kerül sor. Miért nem tartalmaz a koncepció fejlesztési, digitalizációs célokat a bíróságokra nézve? A bírósági folyamatok kívül esnek az MI hatókörén, ezáltal kizárólagosan emberek által végezhető tevékenységek maradnak?

A válasz minden bizonnyal nemleges. A mesterséges intelligencia folyamatosan teret nyer életünkben és ez igaz a jog, valamint az igazságszolgáltatás területére is. A téma komplexitása miatt e terület kutatása a jogon túlmutató, interdiszciplináris megközelítést igényel, különösen a pszichológia és az informatikatudomány (*computer science*) eredményeire támaszkodva. Tanulmányomban a tisztességes eljárásához való jog garanciái jelentik azt a mércét, ahonnan az MI részvételi lehetőségeit vizsgálom az igazságszolgáltatásban. Eldöntheti egy MI rendszer, hogy hány év végrehajtandó szabadságvesztés büntetés vár ránk, ha bűncselekményt követünk el? Megállapíthatja, hogy a kérelmünk alkalmas-e érdemi elbírálásra? Képes akár önállóan is eldönteni a jogvitánkat? Szimbolikusan megfogalmazva: tartalmazhat-e az igazságszolgáltatás kódokat?

Mint minden más, MI által érintett területen, az igazságszolgáltatás esetén is az ember és a gép leghatékonyabb, egyben legerősebb garanciákat biztosító együttműködésére kell törekedni. Előrebocsátott hipotézisem alapján viszont mindez az ítékezés terén kizárólag az ember kulcspozíciójának megőrzése mellett lehetséges. Tanulmányomban amellet fogok legfőképp érvelni, hogy az ítékezést az ember bíró helyett nem láthatja el MI, valamint nem tehet javaslatokat a bírói döntés tartalmára alapjog-konform módon. Az MI kizárólag a bírósági eljárások mérlegelést és méltányosságot nem igénylő, egyszerűbb kutató, fordító vagy szakértői feladatai ellátására alkalmazható. Ebben a körben az eljárásokba történő bevonásukat előnyös, egyben támogatandó felvetésnek tartom.

Tanulmányomat az eddig a gyakorlatban megvalósított, MI-alapú döntéshozatalt segítő,

* Hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, jogászszak.

¹ A publikációban szereplő kutatást, amelyet a Társadalomtudományi Kutatóközpont valósított meg, az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatja a Mesterséges Intelligencia Nemzeti Laboratóriumkeretében.

² Ezúton is szeretném megköszönni Szentgáli-Tóth Boldizsárnak és Zódi Zsoltnak a Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet tudományos munkatársainak a készülő tanulmányhoz fűzött hasznos meglátásaikat és kritikai jellegű észrevételeiket, valamint a velük a témáról folytatott izgalmas eszmecsereket.

³ <https://digitalis.joletprogram.hu/hu/hirek/alapjaiban-hatarozhatja-meg-magyarorszag-gazdasagi-fejlo-des-et-a-mesterseges-intelligencia-strategia-a-2030-ig-terjed-idoszakban>.

⁴ Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020-2030. <https://digitalis.joletprogram.hu/files/6f/3b/6f3b96c7604fd36e436a96a3a01e0b05.pdf>.

⁵ Fontosnak tartom már itt megjegyezni, hogy az automatizáció és a mesterséges intelligencia két különálló fogalom, ehelyütt véleményem szerint a Stratégia helytelenül fogalmaz.

⁶ Stratégia 38.

illetve helyettesítő megoldások bemutatásával nyitom, ezt követően a tisztességes eljárásról való jog, valamint részjogosítványai tartalmát bontom ki. A harmadik fejezetben a mesterséges intelligencia, a gépi – valamint mélytanulás fogalmait elemzem annak érdekében, hogy az olvasó minél pontosabb képet kaphasson az MI döntéshozatali mechanizmusairól. Ezután a tisztességes eljárásra gyakorolt hatást elemzem azt vizsgálva, hogy a mesterséges intelligencia lehet-e: (I) a bíróságok munkáját segítő, kutató és szakértői szerepben; (II) bírói döntéseket tartalmilag teljesen megalapozó, önálló döntéselőkészítő megoldás, valamint (III) önálló döntéshozó az ember helyett. Zárásként a magyar igazságszolgáltatási rendszerre alkalmazható lehetséges megoldásokat vázoló fel, majd végül összegzem gondolataimat.

Fogalmi körülhatárolások

Témám részletesebb tárgyalását megelőzően szükségesnek tartom előzetesen elkülöníteni tanulmányom fókuszát néhány kapcsolódó határterülettől. Mindenekelőtt az MI-alapú döntéshozatalt különböztetem meg a számítógépes automatizációktól, valamint körülhatárolom, mit tekintek kutatásom szempontjából bírói döntésnek. Ez a két elhatárolás egymással szoros összefüggésben áll, így szükséges őket egymásra tekintettel vizsgálni.

Az automatizáció egy olyan folyamat, amely előre beprogramozott „szabályokat” követ. Az automatizálásnak egyetlen célja van: hagyni, hogy a gépek ismétlődő, monoton feladatokat hajtsanak végre. Ezek az algoritmusok olyan előre meghatározott „mozgásokat” programoznak, amelyek csak kevés, vagy semmilyen döntéshozatallal nem járnak.⁷ Az automatizálásnál tulajdonképpen a döntéshozatal legtöbb esetben egy „Ha X, akkor Y” adatsort jelent. A programozó meghatározza az „X” értéket, amelyik elindítja az „Y” végrehajtásához szükséges automatizált rendszert. Lényegében az automatizáció egy megfelelően okos számítógépes megoldás a parancsok teljesítéséhez.⁸ Ezzel szemben az MI kifejezetten nem a repetitív feladatok ellátására szolgál, amelyet bővebben a 3. fejezetben fejtek ki.

Tanulmányom során az igazságszolgáltatás, a bírói döntés alatt azokat a döntéseket értem, amelyek az ügy érdemi elbírálását eredményezik és meghozataluk mérlegelést igényel. Ebből kifolyólag kutatásom nem irányul többek között olyan aktusokra, mint például a közbenső végzések vagy a cégbírói regisztrációs határozatok sora. Ezekben az esetekben ugyanis merőben egy-kimenetes, szinte igen-nem döntéseket hoz a bíróság, amelyek akár egyszerű automatizációval is kiválthatók lehetnének, nincs szükség MI alkalmazására. Ezen döntések automatizációval történő helyettesítése rengeteg időt és energiát spórolna az ilyen munkát végző bírók, bíróságok részére, így bevezetésüket jelenleg – sőt már jó pár éve – aktuális, elérhető és elérendő célkitűzésnek tartom. Az automatizálható, egyes jogágon belüli (polgári, büntető, közigazgatási) bírói döntések kimerítő felsorolása szétfeszítené jelen tanulmányom logikai keretét, valamint egy gyakorló bíró aktív segítségét igényelné, úgyhogy erre ehelyütt nem vállalkozom.

Ezen felül az MI tisztességes eljárásról való jogra gyakorolt hatását azokban az esetekben vizsgálom, amikor azt állami igazságszolgáltatási szervek alkalmazzák eljárásuk során, vagy ahelyett. Kutatásom nem terjed ki a választottbírói eljárásokra, valamint az alternatív vitarendezési módszerekre. Tekintettel arra, hogy ezekben az eljárásokban nem közhatalmi szervek járnak el, a tisztességes eljárás követelménye eltérő módon érvényesül esetükben. Hasonlóképpen fontosnak tartom különválasztani az MI segítségével és/vagy által hozott döntéseket az online igazságszolgáltatás témakörétől. Az utóbbi döntő többségében nem

⁷ BARFIELD, Woodrow: Towards a law of artificial intelligence. In: BARFIELD, Woodrow – PAGALLO, Ugo (szerk.): Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence. 2018, Edward Elgar Publisher. 4.

⁸ EVANS, Dave: So, What's the Real Difference Between AI and Automation? <https://medium.com/@daveevansap/so-whats-the-real-difference-between-ai-and-automation-3c8bbf6b8f4b>.

alkalmaznak MI megoldásokat, „csupán” a bírósági tárgyalások és az iratküldés rendszere helyeződik át a virtuális térbe.⁹

1. A mesterséges intelligencia megjelenési formái az igazságszolgáltatásban

A tisztességes eljáráshoz való jog és a mesterséges intelligencia kapcsolatának feltérképezését megelőzően bemutatom az MI-alapú döntéshozatal bírósági eljárásokban történő megjelenésének formáit napjainkban alkalmazott példákon keresztül. Az egyes típusok közötti különbségtétel alapja az, hogy az MI a bírói munka vagy ítélező tevékenység mekkora részét (ha nem egészét) végzi el, ezáltal milyen hatásokkal bír az igazságszolgáltatás folyamatára és a bírósági döntés kimenetelére. Egyenként tárgyalom azokat az eseteket, amikor az MI (I) a bírósági eljárás egy meghatározott szakaszában kutatási feladatokat lát el; (II) a döntéselőkészítést önállóan végzi el javaslatok formájában (III) egyedül hoz végleges döntéseket emberi közreműködés nélkül.

1.1. MI mint a bírósági munka részműveleteit támogató szoftver

A bíróság számára egy érvrendszer kialakításához nélkülözhetetlen a releváns jogszabályok, esetjogi példák és a jogirodalom átfogó ismerete. Ebből kifolyólag minden bírói döntést hosszú és aprólékos kutatás előz meg. Az MI-alapú jogi kutatószoftverek (*legal research softwares*) ezt a kutatási folyamatot hivatottak felgyorsítani. Rendszeresen frissülő adatbázisaikban kulcsinformációk megadásával az összes elérhető releváns adatot egy keresési eredményben összegzi a program. A tengerentúlon az egyik, ha nem a legelterjedtebb ilyen jogi kutatószoftver a *LexisNexis*. Adatbázisa több, mint 83 milliárd jogszabályt és bírói esetjogot, 40 ezer jogi folyóiratcikket és 700 millió cégnyilvántartási adatot tartalmaz.¹⁰ Az alkalmazás megerősítésként értékeli, ha a felhasználó rákattint a keresési eredményre, a „linkelt oldalon töltött idő” hosszát, valamint azt, ha a felhasználó elmenti a találatot. Ez alapján javítja az adatbázisát a minél relevánsabb keresési eredmények elérése érdekében.¹¹

1.2. MI javaslat a bírói döntésekre

Második kategóriaként olyan alkalmazásokat mutatok be, amelyek során az MI rendszer a bírói döntést igénylő kérdést önállóan értékeli majd elkészít rá egy javaslatot. Az általa előrebocsátott álláspontot később a bíróság (I) jóváhagyhatja, majd ezzel azonos tartalmú döntést hozhat; (II) megváltoztathatja, amennyiben egyes részeivel saját meggyőződése, vagy az általa lefolytatott vizsgálat alapján nem ért egyet vagy (III) teljes mértékben elutasíthatja, majd a saját eljárása alapján hozhat ítéletet. Az MI következtetése által eredményezett javaslat nem szükségszerűen terjed ki az ügy minden aspektusára, de alkalmas arra, hogy a jogvita eldönthető legyen általa. Ezt a típusú modellt három példán keresztül mutatom be.

Az Amerikai Egyesült Államok néhány államában (pl. New York, Wisconsin, California és Florida) a bíróságok büntetőügyekben alkalmaznak MI-t annak érdekében, hogy az őrizetben lévő, vagy szabadságvesztésüket töltő személyek szabadlábra helyezéséről döntsenek. A vizsgálat elvégzésére kifejlesztették a *COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions)* szoftvert, amely a rendelkezésekre álló adatokból számításokat végez annak érdekében, hogy megállapítsa a bűnelkövetők visszaesési

⁹ A témában lásd bővebben: SUSSKIND, Richard: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford, 2019, Oxford University Press.

¹⁰ <https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lexis.page>.

¹¹ További jogi kutatószoftverekre példa:

- ROSS Intelligence: <https://blog.rossintelligence.com/post/a-free-tool-to-do-legal-research-from-wherever-you-are-on-the-internet>;
- Westlaw Edge: <https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/best-ai-for-legal-research>.

valószínűségét. A program következtetését az alábbi adatokból alkotja meg: korábbi, vagy függőben lévő vádak, büntetett előélet, visszaeséshez vezető szabadrábra bocsátások, lakóhely, foglalkoztatási helyzet, közösségi kötelekek és kábítószer-fogyasztás. Mindezen tényezők egybevetését követően egy 1-10-ig terjedő skálán értékeli az elkövető visszaesésének esélyét, amelyre később a bíróság a szabadrábra bocsátásról szóló döntését alapíthatja.¹²

A második példa Malajziából ered: a maláj bíróságok MI-t használhatnak annak érdekében, hogy az javaslatot tegyen a terhelt számára kiszabott szabadságvesztés mértékére kábítószer birtoklás vagy szexuális erőszak büntette esetén. Arra nem találhatunk magyarázatot, hogy miért kimondottan ebben a két büncselekményben alkalmaznak MI-t. A rendszer ajánlása során figyelembe veszi az elkövető korát, foglalkozását és egyéb, esetről-esetre meghatározott, relevánsnak ítélt körülményeit.¹³

A harmadik, ilyen típusú szoftvert Braziliában találjuk. A brazil Fellebbviteli Bíróság egy *Sócrates* nevű alkalmazást használ az ismétlődő fellebbezések befogadhatósági követelményeinek azonosítására. A szoftver azonosítja a megsértett törvényi rendelkezéseket, az állított joggyakorlati eltérés tárgyát, valamint a tartalom besorolásához leginkább kapcsolódó paradigmákat és szavakat. *Sócrates* tanácsokat ad a szerinte releváns jogforrások és precedensek terén. Ezen felül jelenleg arra programozták, hogy konkrét javaslatokat is tegyen az ügy végső eldöntésére. A többi említett alkalmazáshoz hasonlóan ezt a gép által nyújtott információt is szükségszerűen felülhitelesíti egy bíró, vagy bírósági alkalmazott.¹⁴

Az MI javaslatát az választja el az előző pontban vázolt részműveleteket támogató szoftverektől, hogy míg az utóbbi csupán az ügy egy kérdésében szolgál segítségül, addig a javaslat az ítélet egészére kiterjed. Természetesen ebben az esetben is figyelembe vehet a bíró más szempontokat a döntés meghozatala során, a végső ítélet azonban az ő hatáskörében marad. Továbbá vannak szükségszerű korlátjai az MI javaslatának, így például nem fogadható el olyan döntéselőkészítő javaslat, amely esetleg ellentétes a jogszabályi előírásokkal. Ebből kifolyólag olyan helyzet nem állhat elő, hogy például valakit jogtalanul a törvényesen kiszabott vagy meghatározott határidőnél tovább tartsanak fogva csupán az MI valószínűségszámításának eredményeként.

1.3. MI mint döntéshozó

A második fejezet utolsó alfejezeteként arra az esetkörre hívok fel példákat, amikor az MI döntése teljes egészében átveszi a bírói igazságszolgáltatás szerepét. Ebben az esetben az emberi közreműködés kiesik az eljárásból, kizárólag fellebbviteli fórumként gyakorolhat hatást a felek külön kérelme alapján.

Talán a legnépszerűbb példája az MI által vezérelt, digitális bíróságnak Kínában található: Hangzhou városában 2017-ben állították fel az első Internet Bíróságot. Az igazságszolgáltató szerv eljárását bárki kezdeményezheti digitalizációval kapcsolatos témában (például fogyasztóvédelmi panaszok, szerzői jogi jogviták az online térben, elektronikus fizetés). Az egész folyamat az online térben folyik, a felek videóhívással vehetnek részt a tárgyaláson, illetve az előterjeszteni kívánt bizonyítási indítványukat szintén online, blokklánc technológiával titkosított formában tudják feltölteni. A bíró személyében mesterséges intelligencia áll velünk szemben, amely a rendelkezésre álló adatok alapján gépi tanulási

¹² NORTHPOINTE SUITE: Practicioners's Guide to COMPAS Core. <https://assets.documentcloud.org/documents/2840784/Practitioner-s-Guide-to-COMPAS-Core.pdf>.

¹³ MIVILL, Olivia: Malaysian judiciary makes history, uses AI in sentencing. <https://www.nst.com.my/news/nation/2020/02/567024/malaysian-judiciary-makes-history-uses-ai-sentencing>.

¹⁴ Brazil Fellebbviteli Bíróság 2018-2019. év 1. beszámoló. <https://www.stj.jus.br/sites/portalp/SiteAssets/documentos/noticias/Relat%C3%B3rio%20de%20gest%C3%A3o.pdf>.

módszerek segítségével dönti el a jogvitát.¹⁵ A közelmúltban megjelentek olyan vélemények,¹⁶ amelyek azt állítják, hogy az Internet Bíróságon valójában emberi bírók ítélik, és az MI csupán adminisztratív feladatokat lát el. Hivatalosan azonban nem derült ki a valóság, amelynek Kína esetében valóban nem egyszerű utánajárni. Mindenesetre – ahogyan azt tanulmányom 3. fejezetében bővebben kifejtem –, az MI alapvetően képes bírói ítélezési tevékenységet folytatni, tehát valós a lehetősége annak, hogy ezt Kínában ebben a pillanatban is alkalmazzák.¹⁷

A másik példa Brazíliából származik. A brazil *VICTOR* elnevezésű projekt célja a brazil Legfelsőbb Bírósághoz eljutó jogi panaszok kategorizálása mintafelismerés (*pattern recognition*) alapján. A bíróságnak figyelembe kell vennie az ügy fontosságát gazdasági, politikai, és társadalmi szempontból is annak eldöntése során, hogy az megfelel-e a magyarul „általános következményként” (*general repercussion*) fordítható befogadhatósági követelményeknek.¹⁸ A *VICTOR* rendszer emberi közreműködés nélkül elemzi, hogy a felülvizsgálati kérelmek olyan témakört érintenek-e, amelyet a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság már kizárt felülvizsgálati köréből.¹⁹ Ebben az esetben a kérelem visszautasításra kerül. Ezen felül az MI külön megjelöli azokat a felülvizsgálati indítványokat, amelyek rendkívüli fontosságú ügyben²⁰ érkeztek a Legfelsőbb Bíróságra. Habár nem az adott ügy teljes tartalmát bírálja el a *VICTOR* rendszer, a befogadhatóságról való önálló döntés elvághatja az utat az érdemi felülvizsgálat előtt. Ezen felül a befogadhatóságról való döntés mérlegelést igénylő feladat, így mindebből következően úgy gondolom, hogy ebben az esetben is tekinthetjük az MI-t döntéshozónak.

Európában is gyökeret vert az MI-alapú döntéshozatal ötlete: Észtország MI program bevezetését tervezi a 7000 eurót meg nem haladó értékű vagyoni jogviták eldöntésére. A projekt még előkészületi fázisban tart, azonban már most alkalmas arra, hogy felhívja a figyelmet a lehetőség más országok (köztük Magyarország) általi értékelésére és megfontolására.²¹

A gyakorlati modellek ismertetését követően a következő fejezetben a tisztességes eljárásról való alapvető jog fogalmát, valamint tartalmi elemeit mutatom be. Álláspontom szerint bármilyen, az igazságszolgáltatást érintő változás, vagy annak lehetősége esetén a tisztességes eljárásról való jog garanciális szenderdjéből szükséges kiindulni, ennek megítélése érdekében pedig elengedhetetlen a szóban forgó alapjog tartalmának átfogó elemzése.

2. A tisztességes eljárásról való jog és tartalma

¹⁵ THE JAPAN TIMES: In brave new world of China's digital courts, judges are AI and verdicts come via chat app. <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/12/07/asia-pacific/crime-legal-asia-pacific/ai-judges-verdicts-via-chat-app-brave-new-world-chinas-digital-courts/>.

¹⁶ SOLTAU, Sebastian: Behind the headlines: Doubts about China's „robot judges”. <https://medium.com/@sebastian.soltau/behind-the-headlines-doubts-about-chinas-robot-judges-20ce83862980>.

¹⁷ Emellett az állami média videofelvételei is arról tudósítanak, hogy MI bírók ítélik az Internet Bíróságon. Lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=KQZxwbkm0sg>.

¹⁸ SIQUIERA, Maina Novello – CASTRO, Marcello: Brazil: The Supreme Federal Tribunal and the „General Repercussion” Requirement. <https://www.mondaq.com/brazil/constitutional-administrative-law/57864/the-supreme-federal-tribunal-and-the-general-repercussion-requirement>.

¹⁹ CORREIA DA SILVA, Nilton: Document type classification for Brazil's supreme court using a Convolutional Neural Network. The Tenth International Conference on Forensic Computer Science and Cyber Law. <http://icofcs.org/2018/ICoFCS-2018-001.pdf>.

²⁰ A „a rendkívüli fontosságú ügy” -re további, pontosabb meghatározást nem találtam.

²¹ WIRED: Can AI be a fair judge in court? Estonia thinks so. <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so/>.

2.1. A tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos alapja

A tisztességes eljáráshoz való jog az igazságszolgáltatás legitimitását és közbizalmát erősítő, egyidejűleg az anyagi igazságosság érvényét biztosító,²² eljárási jellegű alkotmányos alapjog. Kitüntetett funkciójának köszönhetően központi helyet foglal el a legtöbb nemzetközi emberi jogi dokumentumban,²³ amelyek a részes államok – így Magyarország – alkotmányaira is jelentős befolyást gyakoroltak.²⁴ Ebből következően a magyar alaptörvényi elismerés²⁵ is döntően követi az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: EJEE) terminológiáját.

A tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványainak nem léteznek taxatív felsorolt katalógusa, tartalmát nem lehet absztrakt módon lehatárolni.²⁶ Békés Ádám büntetőjogász a tisztességes eljárás feltételeit az alábbi három csoportra osztja: (I) az eljáró bíróságra vonatkozó követelmények; (II) a bíróság eljárásához kapcsolódó garanciák; valamint (III) az eljárás és az ítélet nyilvánosságának kritériuma.²⁷ Ebben a fejezetben én is e szempontok mentén csoportosítom a tisztességes eljárás részelemeit.

2.2. A tisztességes eljárás hoz való jog tartalma

2.2.1. Az eljáró bíróságra vonatkozó követelmények

2.2.1.1. Függetlenség

Bírói függetlenségről beszélhetünk intézményi és személyi szinten is. Az előbbi megköveteli, hogy a bíróságok ítélkező tevékenységére a másik két hatalmi ág ne tudjon befolyásoló hatással bírni.²⁸ A személyi függetlenség magában foglalja a bíró szakmai függetlenségét, miszerint ítélkezési tevékenysége során kizárólag a törvénynek van alárendelve, döntését legjobb tudása és saját meggyőződése szerint hozza.²⁹ A függetlenség további kiemelendő garanciája a társasbíráskodás elve, amely alapján a bírói tanács mérlegelő tevékenységének eredményeképpen születik meg a jogerős döntés, melynek meghozatalához legalább két bíró egyetértése szükséges.³⁰

2.2.1.2. Pártatlanság

A pártatlanság kritériuma a bíró tevékenységével szemben támaszt garanciális feltételeket. A pártatlanság vizsgálata során egyrészt a bíróság, valamint annak összetétele, másrészt a bíró személyes előítéletessége³¹ alapján lehet vizsgálni a tisztességes eljáráshoz való jog

²² Bárd Károly: Igazság, igazságosság, tisztességes eljárás. Fundamentum2004/1. sz. Budapest, 2004, 48.

²³ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv 6. cikk (1) bekezdés [1950. 11. 04.]; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikk [1966.12.16.]; Az Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikk [2000. 12. 07]

²⁴ KOPRIVICA HARVEY, 2017, 5.

²⁵ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (1) bekezdés [2011. 04. 25.].

²⁶ LAMM Vanda (szerk.): Emberi jogi enciklopédia. Budapest, 2018, HVG-Orac Kiadó Kft. 682.

²⁷ BÉKÉS Ádám: A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése a strasbourgi bíróság esetjoga alapján. Állam- és jogtudomány, 2017/4. sz. 81.

²⁸ SALGÓ Nóra: A bírói függetlenség összehasonlító megközelítésben. Comparative Law Working Papers – Vol. 3, No. 1. 2019, Budapest. 9.

²⁹ UNGER Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében. <https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nstri/2015/unger.pdf>.

³⁰ 20/2005. (V. 26.) ABhatározat. ABH 2005, 202, 220.

³¹ E körben olyan, jogon kívüli tényezőket is szükséges figyelembe venni, mint például a politikai, gazdasági vagy családi függőségi viszonyok láncolata. Lásd bővebben: BÁRD Károly: Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban. Hol állunk mi magyarok? Fundamentum, 2002/1. sz., Budapest, 5-15.

sérelmét.³² Ezek megelőzésére szolgálnak az igazságszolgáltatási rendszerekben az összeférhetetlenség, a kizárás³³ valamint az együttalkalmazási tilalmak jogintézményei.³⁴

2.2.2. A bíróság eljárásához kapcsolódó garanciák

2.2.2.1. Bírósághoz fordulás joga

A bírósághoz fordulás joga (*access to justice*) megköveteli a csupán formális szempontok mentén vezérelt befogadhatósági követelmények minimalizálását, a külső tényezők által indukált akadályok (például anyagi helyzet, földrajzi távolság) enyhítését, valamint a bíróság teljeskörű, a fél lehető legtöbb igényére kiterjedő, érdemi ítélkezését.³⁵ Ehhez kapcsolódik a bírói döntések indokolási kötelezettsége is. Az indokolási kötelezettség a bíróság döntési szabadságának abszolút korlátját jelenti, a döntéseinek indokairól az eljárási törvényeknek megfelelően szükséges számot adnia. Azonban ez a rendelkezés nem jelenti azt, hogy az ügyben eljáró bíróságot a felek valamennyi érvelése tekintetében részletes indokolási kötelezettség terhelné.³⁶

2.2.2.2. Ésszerű időn belüli elbírálás

A tisztességes eljárás immanens részét képezi az az elvárás, hogy az egyén hatékony jogvédelme érdekében a bíróságok az eljárásokat ésszerű időn belül folytassák le, az eljárás egészének időtartamát alapul véve.³⁷ Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) négy körülményt vizsgál az ésszerű idővel kapcsolatban: 1) az ügy bonyolultságát; 2) a kérelmező magatartását; 3) az eljáró szerv által tanúsított magatartást; illetve 4) az ügy tétjét a kérelmező számára.³⁸ Az ésszerű idő követelménye a jogbiztonság érvényesülésének sarokpilléréként is szolgál, azáltal, hogy ne állhasson fenn olyan helyzet, amikor a fél meghatározhatatlan ideig nem jut az őt megillető jogához. A bírósági eljárások elhúzódása az egyént kétséges állapotban tartja, ami az igazságszolgáltatás megtagadásához hasonlónak tekinthető.³⁹

Ez nem egyenlő viszont azzal, hogy az ésszerű időn belüli döntéshozatalhoz való jog minden más részjogosítványt megelőző védelmet élvezne.⁴⁰

2.2.3 A nyilvánosság követelménye

A bírósági eljárás nyilvánosságának követelménye magában foglalja a bírósági tárgyalás, az iratok, valamint az ítélet nyilvánosságát. Emellett különbséget tehetünk pillanatnyi és elektronikus nyilvánosság között. Az előbbi a tárgyalótermi nyilvánosságot takarja, ami így szoros összefüggésben áll a tárgyalás nyilvánosságával, míg a második eset a média bírósági tevékenységről tudósító munkáját jelöli.⁴¹ A nyilvánosság kettős céllal rendelkezik: egyfelől

³² Micallef v. Málta, App. no. 17056/06, 2009. 10. 15.

³³ JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Budapest, 2009, Századvég. 2021.

³⁴ Lásd: a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 39-41. §.

³⁵ BÅRDSEN, Arnfinn: Reflections on “Fair Trial” in Civil Proceedings According to Article 6 § 1 of the European Convention on Human Rights. <https://scandinavianlaw.se/pdf/51-5.pdf> 13-14.

³⁶ 7/2013. (III. 1.) AB határozat Indokolás [31] és [34]. ABH 2013, 293.

³⁷ BAKOS Kitti: A tisztességes eljáráshoz való jog a jogágak határán. De iuris prudentia et iure publico – Jog- és Politikatudományi Folyóirat, 2011/2. sz., Budapest. 13.

³⁸ BÉKÉS, 2017, 83.

³⁹ EDEL, Frédéric: The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights. Strasbourg, 2017, Council of Europe Publishing. 6.

⁴⁰ 19/2009. (II. 25.) AB határozat ABH 2009, 146, 151.

⁴¹ Kétségtelen, hogy nemcsak elektronikusan képzelhető el a média tudósítása, azonban napjainkban túlnyomó többségben ilyen platformokon jelenik meg, így az elektronikus nyilvánosság fogalma erre a tartalomra utal. Bővebben lásd: NAVRATIL Szonja: Az igazságszolgáltatás nyilvánossága. Összehasonlító elemzés. In: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika összehasonlító jogi tanulmányok, Szegedi

biztosítja az igazságszolgáltatás ellenőrizhetőségét, másfelől arra szolgál, hogy a jog rendelkezései eljussanak a nyilvánossághoz, amely a társadalom számára edukációs és preventív jelentőséggel bír.⁴² Azonban ezen alkotmányos követelmény sem korlátozhatatlan.⁴³ A következő fejezetben az MI fogalmát, valamint az általa hozott döntések mechanizmusát járrom körül. Annak érdekében, hogy elemezni tudjuk az MI és a tisztességes eljárás viszonyrendszerét, elengedhetetlen e két kiindulópont felvázolása.

3. MI általi döntéshozatal

3.1. Az MI fogalma

Az MI fogalmára⁴⁴ pontos, kimerítő definíciót nehéz lenne nyújtani, különböző megközelítések versenyeznek egymással. Ebből kifolyólag én is kizárólag a jelenség tartalmának összefoglalására korlátozodom. Megkülönböztethetünk négy megközelítést, amely szerint az MI (és alkotói) célja az (I) emberi módon gondolkodás; (II) emberi módon viselkedés; (III) racionális gondolkodás és (IV) racionális cselekvés.⁴⁵ Ezek közül az emberi módon viselkedésre és a racionális cselekvésre térek ki kissé részletesebben, ugyanis az MI fejlődéstörténete során a témával foglalkozók ezt a két megközelítést alkalmazták a legtöbb alkalommal.

Az emberi módon viselkedés koncepciója Alan Turing, brit matematikushoz köthető. Turing egy tesztet javasolt, amelynek alapja az MI embertől való megkülönböztethetlensége. A számítógép akkor állja ki a próbát, ha a másik fél (aki ember) néhány írásos kérdés után nem képes eldönteni, hogy a válaszok embertől vagy egy géptől érkeznek-e.⁴⁶ A Turing-teszt azonban az évtizedek során alkalmatlannak bizonyult az MI meghatározására. A kritikák mellett érveltek, hogy pusztán az embertől való megkülönböztethetlenség nem lehet az intelligencia fokmérője.⁴⁷ A pontos definiáláshoz azon mögöttes elvek felsorakoztatása szükséges, amelyek eredményeképpen az MI „azonossá” válik az emberrel.

A racionális cselekvő, más néven az intelligens ágens (agens: cselekvő) (*rational agent*) ismertetője, hogy a legjobb kimenetel érdekében vagy – bizonytalan helyzetben –, a legjobb várható kimenetel érdekében cselekszik.⁴⁸ Az ágens arra törekszik, hogy maximalizálja a teljesítménymértékét az azt megelőző észlelési sorozat alapján. A gép ezután saját eredményeiből képes tanulni, kijavítani a hibáit és feldolgozni az újabb észleléseket. Fontos kiemelni továbbá, hogy az intelligens ágens koncepciója szintén magában foglalja mindazon

Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2011, Gondolat Kiadó. 159-161.

⁴² 58/1995. (IX. 15.) AB határozat ABH 1995, 289, 292.

⁴³ Az EJEE és a magyar eljárásjogi törvények alapján a tárgyalóterembe történő belépést meg lehet tiltani, amennyiben az az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha a korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából igazolható, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné. lásd: EJEE 6. cikk (1) bekezdés; a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 231. § (2) bekezdés; A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 436. § (4) bekezdés.

⁴⁴ A szókapcsolat jelentésének kifejtéséért lásd bővebben: KLEIN Tamás – TÓTH András (szerk.): Technológia jog – Robotjog – Cyberjog. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó. 67.

⁴⁵ RUSSELL, Stuart – NORVIG, Peter: Mesterséges intelligencia modern megközelítésben. Budapest, 2005, Panem Könyvkiadó. 1.

⁴⁶ Lásd bővebben: TURING, M. Alan: Computing Machinery and Intelligence. Source: Mind, New Series, Vol. 59, No. 236, 1950, 433-460.

⁴⁷ Lásd bővebben: HALPERN, Mark: The Trouble with the Turing Test. 2006. <https://www.thenewatlantis.com/publications/the-trouble-with-the-turing-test>.

⁴⁸ RUSSELL, NORVIG: 2005, 1-4.

képességeket, amelyeket a Turing-teszt során mérnek a gépi látás és a robotika kivételével.⁴⁹ Összefoglalva az alábbiak szerint lehet körülhatárolni az MI jelenségét: az MI egy, az emberekhez hasonlóan racionálisan cselekvő gép, amely képes arra, hogy környezetét megfelelően érzékelje, észlelésből racionális következtetéseket vonjon le, majd ezt követően az elérhető legnagyobb teljesítménymértékű cselekvéssel válaszoljon az adott észlelésre. A cselekvés eredményét ezután önállóan adaptálja, az arra adott válaszokból tanul, amely által fokozatosan javítja teljesítményét.

Az MI egy gyűjtőfogalom, amely magában foglal minden olyan mechanizmust, amely alapján rekonstruálható alapvetően az ember racionális cselekvése, így többek között az automatikus döntéshozatal folyamata is. Ezek közül az egyik ilyen részhalmoz a gépi tanulás (*machine learning*). A gépi tanulást képletesen megfogalmazva egy kisgyermekhez szokták hasonlítani, aki éppen fokozatosan tanulja környezetének szabályait.⁵⁰

3.2. Gépi tanulás

A Target áruházlánc 2002-ben megbízott egy matematikus-elemzőt, hogy fejlesszen ki egy olyan számítógépes programot, amely egyes vevőkről megállapítja, hogy várandósak-e. Az áruházlánc abból a valószínűsítésből indult ki, hogy amennyiben egy nő áldott állapota alatt egy meghatározott áruházban vásárol, évekre elkötelezi magát az adott bolt mellett. Emiatt a Target kiemelt fontosságúnak tartotta a várandós nők „kiszűrését” a vásárlók közül. Az elemző az állapotos nők korábbi adatait elemezve karakterisztikus vásárlási szokásokat tárt fel (például illatmentes tisztálkodószerek, vitaminok megjelenése a vásárlói kosárban), amelyekből szinte teljes pontossággal lehetett következtetni, hogy a vásárló gyermeket vár. Egy esetben az áruházlánc a program számítása által állapotosként meghatározott nőnek gratuláló levelet küldött, mire a nő édesapja tiltakozva kereste fel a Target-et, azonban a nő bevallotta, hogy valóban várandós.⁵¹ Hasonlóan működnek az e-mail fiókok spam szűrői is.⁵² Hogyan zajlanak pontosan ezek az algoritmikus folyamatok? A továbbiakban ezt a kérdést járrom körbe.

A gépi tanuláshoz mindenképp megfelelő adatok szükségesek: az MI nagy mennyiségű tiszta adatot kíván meg annak érdekében, hogy az algoritmus hatékonyan tudjon mintázatokat felismerni és ezek alapján következtetéseket levonni. A döntés alapjául szolgáló adatok szoftverbe történő betáplálását megelőzően szükséges meghatározni, hogy milyen kérdés eldöntésére használjuk az adatokat, és azok körét e célból kizárólag a relevánsakra szűkíteni.⁵³ A betáplálást megelőzően felhasználható adatok kétféle oszthatóak: először el kell választani azokat a paraméter adatokat, amelyek alapján a többi adatot kategorizáljuk (egy spam levélszűrő funkció esetében például a levél tárgya, feladója, származási helye). Ezeket nevezzük a döntéshozatali folyamat tréning adatainak. A másik csoportba azok az adatok tartoznak, amelyek értékelni fogják a tréning adatok modell szerinti teljesítményét (a levél spamnek minősül-e vagy sem). A továbbiakban erre a csoportra értékelő adatokként utalok. Ezt követően ki kell választani egy döntéshozatali modellt, amely alapján az algoritmus

⁴⁹ RUSSELL, Stuart – NORVIG, Peter, 2005, 46.

⁵⁰ EUROPEAN COMMISSION FOR THE EFFICIENCY OF JUSTICE (CEPEJ): European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018) https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/196205/COUNCIL%20OF%20EUROPE%20-%20European%20Ethical%20Charter%20on%20the%20use%20of%20AI%20in%20judicial%20systems.pdf?fbclid=IwAR3OVrozQfA7aJHNkw-WzmLXZXrk_F2TB0KV4SnilbRxyvWbSQKSfIQ1H4 33-34.

⁵¹ ZÓDI Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Budapest, 2018, Gondolat Kiadó. 90-92.

⁵² SURDEN, 2014, 1312-1314.

⁵³ ESZTERI Dániel: Hogyan tanítsuk jogszerűen a mesterséges intelligenciánkat? Magyar Jog, 2019/12. szám, Budapest, 672.

elvégezni a következtetést: ezt a modellt fogják „megtölteni” a betáplált adatok.

A gépi tanulás a tréning adat jellegzetességeit súlyozza akként, hogy minden egyes újabb adat alapján egy-egy meghatározott fontosságot tulajdonít az adott paraméternek – ha a címkézés sikeres volt, akkor a paraméter változatlan súlyú marad, ellenkező esetben helyesbíti, hogy melyik tréning adat mekkora fontosságot kapjon.⁵⁴ Hozzáteszem, hogy nézetem szerint ezt a folyamatot nevezhetjük kódolásnak is, amelynek végeredményeképp kódolt (súlyozott) tréningadatok jönnek létre. Ezt követően az értékelő adatok összevegyülnek a súlyozott tréning adatokkal, és értékelik, hogy a tréning adatok mennyire alkalmasak a következtetés elvégzésére (például arra, hogy a „nyerni”, vagy „sorsolás” szavak nagy valószínűséggel spam levelekben jelennek meg). Az értékelés után a paraméterek finomhangolása következik annak érdekében, hogy a következő folyamatban célravezetőbb eredmény születhessen, ha az értékelés során az eredmény nem volt megfelelő.⁵⁵ Végezetül az MI-nek „feltesszük a kérdésünket”, amely ezután a finomhangolt paraméterek alapján levezet egy következtetési mechanizmust, amely jelen esetünkben egyet jelent a döntéssel.

3.3. Mélytanulás

A felügyelet nélküli⁵⁶ gépi tanulás egyik példája, és egyik legtöbbet alkalmazott alrendszere a mélytanulás (*deep learning*),⁵⁷ amely legtöbbször Big Data-t használ fel következtetési levonásához.⁵⁸ A mélytanulási alkalmazásokban az algoritmusok sorából rétegek alakulnak ki, amiket mesterséges neurális hálózatoknak (*artificial neural networks*) nevezünk, az emberi agy működéséhez való hasonlóság alapján.⁵⁹

A neuronhálók esetében a gépi tanulásnál ismertetett súlyozási rendszer annyira bonyolult, hogy nem fejthető vissza, így az általa megfogalmazott következtetéseket nem tudjuk megindokolni. Ezek a rendszerek indeterminisztikus(nak látszó) kimeneteket tudnak produkálni, épp a gépi tanulás módszere miatt, mivel felismernek olyan mintázatokat az adatokból, amelyeket az ember nem vett észre. A programozói parancsok bármilyen sorozatának hatása a kód viselkedésére a rendszer mögöttes állapotától függ. Figyelembe véve a modern mikroalgoritmusok és a processzorokba beágyazott szoftverarchitektúrák összetettségét, mind a rendszer állapotát, mind pedig az egyes parancssorok hatását jelentős erőfeszítések nélkül egyre nehezebb meghatározni. Egyre nehezebb felsorolni mindazokat a lehetséges kölcsönhatásokat, amelyek a tucatnyi erősen hálózatos rendszer között felmerülhetnek.⁶⁰ A neuronhálózat működése így átláthatatlan számunkra,⁶¹ egy fekete doboznak (*black box effect*) feleltethető meg gyakorlatilag.⁶² Az ötanító szoftver olyan

⁵⁴ FERENCZ Bálint: Az algoritmikus döntéshozatal aktuális kérdései. 2020. [https://hunexpert.hu/wp-content/uploads/2020/03/Ferencz-Balint-Az-Algoritmikus-Döntéshozatal-Aktuális-Kérdései.pdf](https://hunexpert.hu/wp-content/uploads/2020/03/Ferencz-Balint-Az-Algoritmikus-Donteshozatal-Aktualis-Kerdesei.pdf) 19.

⁵⁵ GUO, Yufeng: 7 steps of machine learning. <https://towardsdatascience.com/the-7-steps-of-machine-learning-2877d7e5548e>.

⁵⁶ A felügyelet nélküli gépi tanuláshoz lásd bővebben: A YODELE, Taiwo Oladipupo: Types of Machine Learning Algorithms. In: Zhang, Yagang: New Advances in Machine Learning. 2010, IntechOpen. <https://www.intechopen.com/books/new-advances-in-machine-learning/types-of-machine-learning-algorithms> 19.

⁵⁷ ESZTERI, 2019, 671.

⁵⁸ Lásd ehhez: X. Chen and X. Lin: Big Data Deep Learning: Challenges and Perspectives. *IEEE Access*, 2014, 514-525.

⁵⁹ YOSHUA, Bengio: Deep learning. Cambridge, 2017, MIT Press Ltd. 5-8.

⁶⁰ JOHNSON, C.W: The Increasing Risks of Risk Assessment: On the Rise of Artificial Intelligence and NonDeterminism in Safety-Critical Systems. 2017. http://www.dcs.gla.ac.uk/~johnson/papers/SCSC_18.pdf 4-5.

⁶¹ BURRELL, Jenna: How the machine 'thinks': Understanding opacity in machine learning algorithms. *Big Data & Society* Vol. 3 No. 1, 2016, 1.

⁶² BODON Ferenc: Adatbányászati algoritmusok. 2009. <https://web.archive.org/web/20090205011458/http://www.cs.bme.hu/~bodon/magyar/adatbanyaszat/tanulmany/a-datbanyaszat.pdf> 129.

szabályokat hoz létre, olyan tanulságokat von le a hibás és jó döntésekből, amelyek eredetileg nem voltak az algoritmus részei.⁶³ Ennek – mint látni fogjuk – jelentős, a tisztességes eljárásához való jog szempontjából is releváns vetületei vannak.

Tanulmányom következő fejezetében azt vizsgálom, hogy az MI által, vagy annak segítségével hozott bírósági döntések milyen hatással lehetnek részjogosítványain keresztül a tisztességes eljárásra. Az elemzés során Békés Ádám 2. fejezetben kifejtett csoportosítását ezúttal is megfelelő kiindulópontnak tartom, de véleményem szerint ebben a körben ki kell egészíteni egy negyedik kategóriával. A hármas felosztás után negyedik alfejezetként kibontom az előbbi három csoportba nem sorolható, de az MI által szintén érintett részjogosítványokat, aspektusokat.

4. Az MI hatása a tisztességes eljárásához való jogra

Az MI tisztességes eljárásra gyakorolt hatásának elemzését megelőzően érdemes röviden kitérni a technológia és a jog alapvető viszonyrendszerére. A technológiai fejlődés a joggal szemben ambivalens követelményeket támaszt: egyrészt a jog szabályainak újragondolását indukálja annak érdekében, hogy a technológiai fejlődés ne ássa alá az emberi szabadságjogokat. Ugyanakkor azt is biztosítani kell, hogy a jog ne akadályozza a technológiai fejlődést.⁶⁴ A technológia szabályozásának kérdésében két főbb irányvonalat különböztethetünk meg. A jogi megközelítés a meglévő jogintézmények, fogalmak tartalmának kiterjesztésében és átértelmezésében látja a technológia szabályozásának módszerét. Ezzel szemben a technológiai hozzáállás nem veszi adottnak a jogi kontextust, szabadabb, esetekben jogon kívüli megoldásokat is alkalmasnak lát a szabályozásra.⁶⁵ A szabályozásnak igazodnia kell az alkalmazott technológiához, világosan körül kell határolni az átértelmezésre kerülő jogszabályokat, jogintézményeket. Emellett a technológiai kérdések nem értelmezhetők a társadalmi kontextus megfelelő figyelembevétel nélkül. Az MI igazságszolgáltatásban való megfelelő részvételét nem lehet kizárólag az azt felépítő algoritmusok szabályozásán keresztül elérni, tekintettel kell lenni minden olyan társadalmi élethelyzetre, amelyre befolyással bír az alkalmazása.⁶⁶

4.1. Az eljáró bíróságra vonatkozó követelmények

4.1.1. Függetlenség

Az MI rendszere szükségszerűen visszavezethető minden esetben egy emberi programozóhoz, aki kezdetben belekódolta a tréning- és értékelő adatokat. Még a mélytanulás esetében sem „indulhat el” a gép kezdeti emberi közrehatás nélkül, annak ellenére, hogy később az MI önállóan, autonóm módon működik, értékkel és fejlődik. Ebből következően a függetlenség az MI kontextusában nem értelmezhető, így a továbbiakban helyette az autonómia szót használom, jelezve, hogy ezáltal már önmagában csorbul a tisztességes eljárás egy kulcseleme. Az autonómia esetünkben részleges függetlenséget takar, amelyet az MI kizárólag a kezdeti adatok rendelkezésre állása esetén tud elérni.

Ez az autonómia is könnyen csorbulhat: meghibásodás, sérült fájl; biztonsági támadás; vagy

⁶³ ZÓDI, 2018, 88.

⁶⁴ KLEIN Tamás – TÓTH András: A robotika egyes szabályozási kérdései. In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai. Budapest, 2018, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 94.

⁶⁵ PETIT, Nicolas: Law and Regulation of Artificial Intelligence and Robots-Conceptual Framework and Normative Implications. 2017. <http://euro.ecom.cmu.edu/program/law/08-732/AI/Petit.pdf> 11-13.

⁶⁶ EUROPEAN PARLIAMENT, Panel for the Future of Science and Technology: Artificial intelligence: From ethics to policy study. 2020. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641507/EPRS_STU\(2020\)641507_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641507/EPRS_STU(2020)641507_EN.pdf) 33.

hibás programozás esetén az MI elvesztheti a kontrollt saját működése felett. Az utolsó eshetőségben a tudatos programozás közvetlen, de nem szándékos következménye mutatkozik meg, így talán ez rejti magában a legtöbb megválaszolatlan kérdést.⁶⁷ Ezeket a veszélyeket elkerülendő, véleményem szerint mindig szükség lesz emberi kontrollra annak érdekében, hogy bármilyen meghibásodás esetén egy emberi bíró át tudja venni a döntéshozatalt. Ezekben az esetekben szükségszerűen és igazolhatóan embernek kell az MI helyébe lépni, ugyanakkor ez a gép autonómiájának sérülését eredményezi.

4.1.2. Pártatlanság

Az MI döntéshozatala esetén az egyik legvitatottabb aggályt annak pártatlansága veti fel. Egyrészt az MI bíraskodás során nem értelmezhető többek között, hogy az mit és mikor evett, mennyire fáradt, vagy hogy milyen napszakban ítélkezik. Nem gyakorol befolyást esetében továbbá az sem, hogy milyen megérzései és sejtelmei vannak, mik a személyes értékválasztásai és szimpatizál-e a felekkel.⁶⁸ Éppen ellenkezőleg, az MI arra is alkalmazható, hogy kiszűrje a bírók döntése és indokolásai közötti hamis korrelációkat.⁶⁹ Ez mindenképpen egy pozitívumként értékelhető az MI igazságszolgáltatásban való alkalmazásának lehetősége szempontjából.

A részletesebb kifejtés érdekében visszanyúlok a második fejezetben tárgyalt, az Amerikai Egyesült Államok egyes tagállamaiban büntetőügyekben alkalmazott *COMPAS* rendszerhez. 2016-ban egy terhelt megtámadta a bíróság *COMPAS* rendszer alkalmazásával hozott döntését. Érvelése szerint a szoftver ajánlási módszere diszkriminatív, mivel értékelése során túlságosan nagy hangsúlyt fektetett a terhelt származására, etnikai hovatartozására és nemére. A bíróság nem értett egyet a terhelt érvelésével, szerinte a rendszer következtetése során egyaránt figyelembe vette a bűncselekmény súlyosságát és a terhelt büntetett előéletét is.⁷⁰ Bár a konkrét ügyben a fellebbviteli bíróság is helybenhagyta az ítéletet, az amerikai Pro Publica Intézet a *COMPAS* alkalmazásával hozott több, mint 10 000 bírósági döntés elemzését követően megállapította, hogy a visszaesés valószínűségének kiszámításakor valóban diszkriminatív módon jár el a rendszer.⁷¹ A szoftver algoritmusai ugyan nem használják kifejezetten az etnikai hovatartozást inputként, az elemzés ennek ellenére feltárta, hogy a *COMPAS* számításai alapján a színesbőrű vádlottak nagyobb valószínűséggel minősülnek magas kockázatúnak.

A színesbőrű terheltek szabadlábra bocsátásuk után hiába nem követtek el újabb bűncselekményt, a magas kockázatúnak minősítés azt jelentette, hogy a bíróság szigorúbb bánásmódban részesítette őket.⁷² Szintén aggályokat vet fel az alkalmazása abból a szempontból, hogy a lakóhely általi kategorizálás alkalmas arra, hogy egyes területeken gyakoribb rendőrségi járőrözést intézményesítsenek, míg más helyekre így alacsonyabb ellenőrzés jut.⁷³ Álláspontom szerint aránytalan, esetenként veszélyes is lehet egy olyan kiemelt fontosságú feladatot az MI-alapú prediktív rendszerekre alapítani, mint a közbiztonság ellenőrzése.

Az MI elfogultsága továbbá tetten érhető az úgynevezett bizonytalansági elfogultság

⁶⁷ SCHERER, 2016, 366.

⁶⁸ SOURDIN, Tania: Judge v robot? Artificial intelligence and judicial decision-making. University of New South Wales Law Journal, Vol. 41, No. 4, 2018, 1128-1129.

⁶⁹ SURDEN, Harry: Machine Learning and Law. Washington Law Review, Vol. 89, No. 1, 2014, 107.

⁷⁰ State v. Loomis - 2016 WI 68, 371 Wis. 2d 235, 881 N.W.2d 749.

⁷¹ LARSON, Jeff - MATTU, Surya - KIRCHNER, Lauren - ANGWIN, Julia: How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm. <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm>.

⁷² HUQ, Aziz et al: Algorithmic Decision Making and the Cost of Fairness, In: 1 Proceedings of the 23rd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, 2017, 1.

⁷³ ZAVRŠNIK, Ales: Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights. ERA Forum Vol. 20, No. 4, 2020, 575.

(*uncertainty bias*) nyomán is. Ez a fajta részrehajlás akkor merül fel, ha egy csoport alulreprezentált a mintában, így a vele kapcsolatos következtetések esetén magasabb a bizonytalanság foka. Az algoritmus elkerüli a kockázatot, ezért inkább olyan döntéseket hoz az előrejelzések alapján, amelyekben biztosabb. A gyakorlatban ez azt jelentheti, hogy a prediktív algoritmusok (például szabadlábra bocsátás esetén) előnyben részesítik azokat a csoportokat, amelyek jobban képviselik magukat.⁷⁴ Így például, ha a múltban több fehér embert bocsátottak szabadlábra, mint színesbőrűt, vagy több embert az egyik lakóhelyről, mint más helyszínről, az MI nagyobb valószínűséggel követi ezt a példát a jövőben is, ezáltal újra generálva az esetleges téves felismeréseket. Így a gépi tanulás szándék hiányában is lehet elfogult, mivel nem tudja felismerni azt, hogy a statisztikai szempontból korrekt következtetések nem lesznek automatikusan helyesek is.⁷⁵

A fentebb tárgyalt kutatások azt bizonyítják, hogy az MI-alapú döntéshozatal esetében nem zárható ki az előítéletesség, annak csupán a szempontrendszere alakul át. Eddig nem értékelt jellemzők (például lakóhely, kábítószer fogyasztási szokások vagy foglalkozás) szolgálnak diszkriminatív módon az MI döntése alapjául. Erre adható válaszként születtek olyan gondolati kísérletek, amelyek jogszabályi szinten szabályoznák a lakóhelyet vagy a foglalkozást, a diszkrimináció újabban megjelenő kategóriáiként.⁷⁶ Álláspontom szerint ez a megközelítés azonban nem nyújt megfelelő védelmet a tisztességes eljáráshoz való jog szempontjából: az egyén az eljárás során nem szerez tudomást arról, hogy diszkriminatív tényezők alapján dönt róla az MI. Az újonnan megjelenő diszkriminációs kategóriák csak utólagos statisztikák alapján, *ex post* szabályozással ütközhetnének tilalomba. Ez azonban nem segít visszamenően az elfogult ítélet azon alanyán, aki már például letöltötte azt a szabadságvesztés büntetést, amit diszkriminatív alapokon szabtak ki számára.

Az Európai Parlament a problémára egy ettől eltérő megoldást javasol: minden állami szervnél (így az igazságszolgáltatás rendszerében is) kizárólag olyan MI megoldások alkalmazását tenné lehetővé, amelyek megfelelő „adat-tisztasági bizonyítvánnyal” rendelkeznek. Ez tartalmazná az MI által felhasznált adatok eredetét, filterezését, valamint az adatokon elvégzett egyéb ellenőrzéseket, eltérő kategorizációkat.⁷⁷ Ez az elképzelés nagyobb biztonságot nyújthatna a diszkriminatív algoritmusokkal szemben, habár fejlesztői oldalról ellenállásba ütközhet az adatok kereskedelmi szempontú féltéséből kifolyólag. Mindent egybevetve megállapítható, hogy az MI döntéshozatala veszélyezteti a pártatlanság elvének érvényesülését.

4.2. A bíróság eljárásához kapcsolódó garanciák

4.2.1. A bírósághoz fordulás joga

A bírósághoz fordulás jogához kapcsolódóan három részelemre térek ki a továbbiakban. Kifejtem az MI alkalmazásának a külső akadályok minimalizálására, az ítélet teljességére és a bíróság indokolási kötelezettségére vonatkozó hatásait.

A külső, materiális akadályokat az MI-alapú döntéshozatal esetében sok szempontból hatékonyabban lehetne lebontani, mint a „hagyományos” igazságszolgáltatás keretei között. Az MI-alapú ítélezés esetén egy program el tudja látni egyszerre több bíró feladatát is, ezáltal csökkenthető lenne a bírói kar létszáma. Másrészről, MI igazságszolgáltatás esetén

⁷⁴ GOODMAN, Bryce – FLAXMAN, Seth: European Union regulations on algorithmic decision-making and a “right to explanation”. *Ai Magazine* Vol. 38, No. 3, 2016, 4-5.

⁷⁵ G. KARÁCSONY Gergely: A mesterséges intelligenciák szabályozásának közjogi kérdései. In: GLAVANITS Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*. Budapest-Pécs, 2019, Dialóg Campus Kiadó. 57.

⁷⁶ Lásd bővebben: BORGESIUS, Frederik: Strengthening legal protection against discrimination by algorithms and artificial intelligence. *The International Journal of Human Rights*, May 2020, 14-16.

⁷⁷ EUROPEAN PARLIAMENT. 27.

minden klasszikus értelemben vett beadvány, irat csak kódolt adat formájában értelmezhető, így értelemszerűen a postai költségek is elkerülhetők lehetnének. Az előbbi az állam, az utóbbi pedig a felek oldalán eredményezhet jelentős költségcsökkenést.⁷⁸ Az MI részvétele határozottan növelhetné a rendszer költséghatékonyságát, könnyítve ezzel a bírósághoz fordulás jogának érvényesíthetőségén. Ugyanakkor bizonyos társadalmi csoportoknak, akik nincsenek a megfelelő technikai tudás birtokában, vagy csak szűkebb körben, éppen, hogy megnehezítené, vagy akár el is lehetetlenítené a bírósághoz fordulást.

Az ítélet teljessége körében fel lehet sorakoztatni érveket egyaránt az MI döntéshozatala mellett és ellen is. Mindkét érvelés alaptétele, hogy az MI kizárólag a rendelkezésére álló adatokból hozza meg a legoptimálisabb következtetést, a bírói döntést. Ez a pozitív oldalon azt is eredményezheti, hogy az MI az adatokból olyan következtetésekre is képes eljutni, amelyek egyszerűen nem merültek fel a bíró gondolkodása során, vagy még azelőtt talált egy számára „kielégítő” megoldást a jogvita feloldására, mielőtt elérkezhetett volna a legoptimálisabb konklúzióhoz. Ebben az esetben az MI felülkerekedik az ember kognitív határain.⁷⁹ Más szempontból ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok sok esetben jelenthetik akár az MI korlátosságát is. A valóságban általában egy-egy jogvita elbírálásához különböző helyekről szükséges információt szerezni a teljeskörű ítélet érdekében. Ezt az MI önállóan csak akkor képes felismerni, ha nem csak a betáplált, majd fejlődése során az ahhoz hasonló, „megszerzett” adatok alapján ítélkezik. Az ilyen megoldások azonban jelenleg ritkának számítanak, legtöbb esetben az MI zárt adatbázisból dolgozik.

Bármilyen döntéshozatali folyamat esetén felmerülhetnek váratlan, nem előrelátható szituációk, amelyekre az MI-t képtelenség felkészíteni. A tudomány ezt a jelenséget hosszú farkok problémának (*long tail problem*) nevezi, amely átvezet minket az MI egy másik hiányosságához.⁸⁰ Az MI kizárólag egy speciális kérdés megválaszolására képes, attól eltérő eseteket viszont már nem tud megoldani.⁸¹ Nem tudja az előtte felmerülő ügyet szélesebb kontextusba helyezni, felmérni, hogy esetleg a meghatározott jogsértés szisztematikus hiányosságokból, általános jogrendszerbeli problémákból származik-e. Az utóbbira találhatunk példákat az EJEB ítélkezési gyakorlatában. A bíróság a Volkov kontra Ukrajna ügyben nem csupán azt állapította meg, hogy a bírót jogszerűtlenül mentették fel tisztségéből, hanem ebből következtetve rámutatott arra is, hogy Ukrajnában szisztematikus válságban van az igazságszolgáltatás, amely problémával sürgősen foglalkozni kell.⁸² Itt említhető továbbá a Gázó kontra Magyarország ügy, ahol az EJEB az ésszerű idő követelményének konkrét megsértésének megállapításán és Magyarország marasztalásán túl felhívta a figyelmet a magyar jogszabályok kiigazításának szükségességére az ítéletnek való megfelelés érdekében.⁸³

Álláspontom szerint az indokolási kötelezettség MI általi teljesíthetetlensége jelenti a bírósághoz fordulás jogának egyik legfőbb sérelmét. Az MI a döntésének meghozatala során egy meghatározott eredményre jut, amely nem foglal magában indokolást, hogy miért és milyen lépések által jutott a megadott következtetésre.⁸⁴ Indokolás nélkül a döntés nem igazolható, nem nyújt garanciát arra, hogy nem önkényesen, vagy külső befolyás nyomására

⁷⁸ RE, Richard M. - SOLOW-NIEDERMAN, Alicia: Developing Artificially Intelligent Justice. Stanford Technology Law Review Issue 22, No. 2, 2019, 255-256.

⁷⁹ SCHERER, 2016, 364.

⁸⁰ FERENCZ, 2020, 20.

⁸¹ RE, Richard M. – SOLOW-NIEDERMAN, Alicia, 2019, 270-271.

⁸² Volkov v. Ukrajna, App. no. 21722/11. 2013. 01. 09.

⁸³ Gázó v. Magyarország, App. no. 48322/12. 2015. 10. 16.

⁸⁴ PACKIN, Nizan Geslevich - LEV ARETZ, Yafit: Learning Algorithms and Discrimination. In: BARFIELD, Woodrow – PAGALLO, Ugo (ed.): Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence, Northampton, 2018, Edward Elgar. 93.

született.⁸⁵ Legfőképp a bonyolult ügyek esetében, egy igazolható érvelés fontosabbnak számít, mint maga az ítélet helyessége.⁸⁶

Az indokolás hiánya a döntéssel szembeni jogorvoslati jogot is kiüresíti, mivel a fél nem tudná megindokolni, mely érvekkel, milyen okból nem ért egyet.⁸⁷ Ezzel szemben felmerülhet ellenérvként, hogy ha az MI indokolás nélküli döntése ellen úgy lehet fellebbezni, hogy a fellebbezés változatlanul quasi első foknak minősüljön, akkor az előző érv nem állja meg a helyét. Meglátásom szerint ebben az esetben az MI indokolás nélküli döntése az eljárás szükségtelen szintjeként az ésszerű idő követelményével ellentétesnek minősülhet, minden egyéb olyan részjogosítvány sérelme mellett, amelyet az MI önálló bíraskodása magával von. Sem a fél, sem a társadalom nem juthat információhoz arra nézve, milyen magatartás számít jogszerűnek, milyen tények megvalósulása esetén és milyen érvek alapján lehet a jogsértést megállapítani. Véleményem szerint ebből az következne, hogy a jogkeresők a számukra kedvezőtlen döntéseket nem fogadnák el, mivel megismerhető indokolás híján úgy vélnék, hogy nem jutottak igazságos ítélethez. Ez pedig hosszú távon az egész jogrendszer stabilitását is képes lehet aláásni.

4.2.2. Az ésszerű idő követelménye

A bírósági eljárás hosszát tekintve az MI-nek tagadhatatlan az előnye. A döntés jogalapjának meghatározását, az ítélezési gyakorlat vagy a doktrína elemzését pontosabban és összehasonlíthatatlanul gyorsabban képes végrehajtani, mint bármely emberi bíró. A jogi érvek hosszú keresése néhány másodpercre rövidíthető. A bírósági akták nehéz elemzése szintén az MI eszközök alkalmazásának egy lehetséges területe lehet. A megspórolt időt a bírók eltölthetnék a nehezebb kérdések mérlegelésével. Az egyhangúságnak, a kimerültségnek, valamint az emberi test egyéb korlátainak ellenálló számítógépes rendszer képes lenne ugyanolyan jól, vagy akár még pontosabban is ellátni ezt a munkát, mint az emberek.⁸⁸ Összességében elmondható, hogy az ésszerű idő követelményére minden esetben pozitív hatást gyakorol az MI, legyen szó a releváns esetjogra vonatkozó, vagy az ügyet érdemben eldöntő következtetésről. A bíróság működésének hatékonysága határozottan növelhető, az MI ebből a szempontból tehát a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését is elősegíti.

4.3. A nyilvánosság követelménye

Ahogy arra a gépi tanulás ismertetésénél is kitértem, az MI döntéshozatali folyamatának lekövetése még a tervező programozók számára is akadályokba ütközik. Működési láncra ugyanis nehezen, vagy egyáltalán nem fejthető vissza, miután kikerül az emberi kezekből. Ez kihatással van a nyilvánosság követelményének érvényesülésére is. Megítélésem szerint a részelemek közül a tárgyalás nyilvánossága biztosítható a hagyományos igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályok mentén. Az ítélet nyilvánosságának elve, ha nem is közvetlenül, de sérül azáltal, hogy az MI ítélezése esetén a döntés indokolása fogalmilag lehetetlen.

Mindazonáltal a legaggályosabb tartalmi elem véleményem szerint a bírósági iratok nyilvánossága, mivel az MI nem képes betekintést nyújtani a számítógépes adatokká formált beadványokba a félnek. Tulajdonképpen ez már a döntéshozatalának emberi ésszel nehezen felfogható gyorsaságából eredően is lehetetlen. Mire a fél kérelmezhetné meghatározott adatok kiadását, az MI már meg is hozta a döntését.

⁸⁵ DYMITRUK, Maria: The Right to a Fair Trial in Automated Civil Proceedings. Masaryk University Journal of Law and Technology Vol. 13, No. 1, 2017. 40.

⁸⁶ BUOCZ, Tomas: Artificial Intelligence in Court: Legitimacy Problems of AI Assistance in the Judiciary. Copenhagen Journal of Legal Studies, Vol. 2, No. 1, 2018. 57.

⁸⁷ MARIA, 2019, 39.

⁸⁸ MARIA, 2019, 36-37.

A körülményeket tovább nehezíti, hogy az MI rendszerek nagy többségében multinacionális vállalatok vagy állami ügynökségek hosszan tartó fejlesztésének termékei, amelyeknek üzleti, vagy nemzetpolitikai érdekük fűződik a döntéshozatali modellek titokban tartásához. Ez utóbbi probléma megoldhatónak tűnhet transzparenciára kötelező szabályok megalkotásával.⁸⁹ Az átláthatóság hiánya az elszámoltathatóságot is akadályozza, így ehelyütt is felmerülhet az önkényes döntéshozatal veszélye.⁹⁰ A gépi „gondolkodás” átláthatatlansága mellett felhozható érv, hogy az emberi agy működése sem ismerhető meg teljesen, nem lehetséges döntésének háttérbeli mozgatórugóiról pontos képet festeni.⁹¹ Úgy gondolom, hogy ez az érv két szempontból is téves: egyrészt, egy emberi bírótól bármikor kérhető indoklás, amely ha nem is teljesen, de közelebb visz minket a gondolkodásához, vagy legalábbis a logikájához, hasonló azonban a tudomány és a technika jelen állása szerint az MI esetében még nem, vagy csak korlátozott körben lehetséges. Másrészt, az MI működésének vizsgálatakor a mérce a tisztességes eljárás követelménye, nem az emberi bírászkodás. A garanciákat nem megfelelő az emberi ítélkezéshez viszonyítani, hiszen az ő esetükben is felmerülhet a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme.

4.4. Egyéb szempontok

A fejezet utolsó alpontjában azokat az érveket és szempontokat veszem számba, amelyek plasztikusan egyik, fentebb kifejtett kategóriába sem illenek bele. Mégis úgy gondolom, hogy az MI tisztességes eljáráshoz való jogra gyakorolt hatásának vizsgálata figyelembevételük nélkül nem végezhető el komplex módon.

4.4.1. Mérlegelés és méltányosság

A jogi szabályozás tele van általános magatartási normákkal és generálklauzulákkal. Legfőképp a nehéz ügyek (*hard cases*) során a bírónak nem csupán jogszabályok, és esetjog alapján kell eldöntenie a jogvitát, hanem felmerülnek társadalmi, morális vagy gazdasági kérdések is.⁹² Másrészt, felmerülnek olyan, ehhez kapcsolódó kihívások, mint például egy etikailag fontos helyzet felismerése, az alapvető és a lényegtelen információk megkülönböztetése, vagy a kezdeti információk elegendő mennyiségének meghatározása.⁹³ Az MI képtelen eljárása során mérlegelni vagy méltányosságot gyakorolni, mivel döntései puszta számításokon alapulnak.

Hosszú távon a mérlegelés nélküli bírósági határozatok már nem az ügyek eseti indokolásán, hanem a más bíróságok által korábban megítélt adatokhoz kapcsolódó tiszta statisztikai számításokon alapulnának.⁹⁴ Még akkor is, ha az MI kezdetlegesen valamilyen súlyozást bele is programoz a rendszerbe, – mint ahogyan a gépi tanulás folyamatánál láttuk – az a működése elindulását követően teljesen más irányba is fejlődhet. Álláspontom szerint a tisztességesség generálklauzulájába beletartozik az ügyek mérlegelésén, és nem csupán a pozitív jogi rendelkezéseken alapuló megítélése. A bírónak fel kell ismernie, ha egy jogvitának a konkrét jogviszonyon túlnyúló jelentősége van, így annak eldöntése szélesebb körű

⁸⁹ BURRELL, 2019, 3.

⁹⁰ PACKIN, Nizan Geslevich - LEV ARETZ, Yafit, 2018, 93.

⁹¹ AZIZ Z., Huq: A Right to a Human Decision. In: Virginia Law Review of Chicago, Vol. 105, No. 713, 2019. 643.

⁹² Az egyik legnépszerűbb példája a pozitív joggal feloldhatatlan problémának a villamos-dilemma. Lásd bővebben: COWLS, Josh: AI and the „Trolley Problem”. <https://medium.com/josh-cowls/ai-and-the-trolley-problem-problem-ef48582b49bf>.

⁹³ PASTUKHOVA, Alina: Artificial Intelligence as a Judge: Can We Rely on a Machine? https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/376/194/RUG01-002376194_2017_0001_AC.pdf?fbclid=IwAR36TWzQ8OdciwzHDYllteVQNSStxy481EjKdaMz-2aAmv2PeGlt9grgIRxY36.

⁹⁴ CEPEJ, 2018, 15.

következményekkel is jár, mint az adott egyének helyzetének alakulása. A tágabb kontextusba helyezés és az ennek fényében történő mérlegelés a felek számára is igazolhatóbb, továbbá a jogrendszer szempontjából is elfogadhatóbb ítéleteket szülhet.

4.4.2. Fegyveregyenlőség

Az MI eszközök használata megkönnyítheti az eljárásokat a technológiában jártas felek számára, és ellenkezőleg, nehézségeket okozhat azoknak, akik kevésbé ismerik a legújabb vívmányokat. Lehetséges, hogy a felek különböző technológiai képességeik vagy például életkoruk miatt kiegyensúlyozatlan helyzetből indulnak. Ennélfogva a prediktív igazságszolgáltatási rendszerek sérthetik a fegyveregyenlőség, és ezáltal a tisztességes eljáráshoz való jog elvét.⁹⁵

A következő fejezetben az iménti megállapításaim alapján teszek kísérletet a tanulmány elején feltett kérdések megválaszolására. Azonos felbontásban vizsgálom, hogy összeegyeztethető-e a tisztességes eljáráshoz való joggal, ha az MI (I) a bírósági eljárás egy meghatározott szakaszában kutatási feladatokat lát el; (II) ha a bírói ítélezést teljes egészében önállóan végzi el, majd egy javaslatot terjeszt elő a döntés tartalmára, amelyet a bíróságnak kell később jóváhagynia vagy (III) ha önállóan hoz végleges és jogerős döntéseket emberi közreműködés nélkül.

5. Megoldási javaslatok

5.1. MI mint a bírósági munka részműveleteit támogató szoftver

Kanadában az ontarioi bíróság 2018-ban egy kártérítési per során megállapította, hogy a jogi képviselő által végzett kutatómunka azonos módon elérhető lett volna MI kutatószoftver által is, még hozzá jelentősen olcsóbban. Ebből kifolyólag úgy döntött, hogy a felperes által követelt költségtérítés a kutatómunka díjával arányosan csökkentésre szorul.⁹⁶ Annak ellenére, hogy a döntésben kifejezetten a jogi képviselő oldalán jelent meg az MI alkalmazása, mint a munkáját támogató eszköz, ugyanezen érvek felhozhatók véleményem szerint a bíróságok eljárása tekintetében is.

Összességében ezek a programok az egyes elemzésekből, vagy adatbányászatokból nyert eredmények a bíróság belátásától függően gyakorolhatnak befolyást az ügy végkimenetelére. Különösen a precedens vagy korlátozott precedens alapú igazságszolgáltatási rendszerekben, a releváns ügyek megtalálása és felhasználása kulcsfontosságú lehet. Ezeket a feladatokat az MI összehasonlíthatatlanul gyorsabban tudja ellátni, mint az ember, nincs behatárolva az emberi szervezet fizikai vagy szellemi határai által. Az MI jogi forráskutatása alapján a bírósági ítéletek precedenseket felsorakoztató részeit egyedül is képes, valamint alkalmas lenne megírni, ezáltal jelentős munkát megtakarítva a bíró számára. Egy eltérő alkalmazási formában pedig arra is lehetne használni, hogy a bírók által megfogalmazott ítélet érveire keressen megfelelő precedenst, vagy jogirodalmi hivatkozást. Ebből következően az ésszerű idő követelménye magasabb szinten érvényesülhet, a bírósági eljárások hosszának lerövidülése kétségtelenül a hatékonyság fokozását eredményezné. Az ésszerű idő követelményének teljesülése a jogbiztonság érdekeit is szolgálja, az egyén jogvitája hamarabb lezárulhat, bizonytalan, függő helyzete kevesebb ideig tart. Az MI a bírósági ítéletek precedenseket felsorakoztató részeit önmagukban képes és alkalmas lenne megírni, ezáltal jelentős munkát megspórolva a bíró számára.

Ezzel szemben nem hozható fel olyan részjogosítvány, amely sérülne az MI bírósági munkát segítő és kiegészítő alkalmazása során. Amennyiben az MI következtetésének eredménye

⁹⁵ CEPEJ. 2018. 47-48.

⁹⁶ Cass v. 1410088 Ontario Inc., 2018 ONSC 6959.

például a releváns esetjogról csupán az egyik fél érvelését látszik alátámasztani, ez nem minősül elfogultságnak és még mindig csak egy faktor a bíró döntését megalapozó tényezők közül. Ha a bíróság az eset szerinti tényeket és azok bizonyítékait az MI-vel ellentétesen értékeli, a konkrét döntésében ezek minden bizonnyal fajsúlyosabbak lesznek. Ráadásul, ha ugyanezen feladatokat ember végezné, mérlegelést nem igénylő mivoltukból fakadóan ő is azonos, vagy akár még pontatlanabb eredményre jutna. Véleményem szerint minden bíróságon szükséges kialakítani a technikai feltételeket ahhoz, hogy a bírók hozzáférhessenek az MI munkát segítő és kiegészítő megoldásaihoz, és azokat alkalmazhassák a hatékonyabb ítékezés érdekében.

A bíróságok munkáját segítő megoldások esetében két csoportba rendezhetjük a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványait abból a szempontból, hogy az MI milyen befolyást gyakorol rájuk.

MI által potenciálisan erősebben védett	MI által potenciálisan nem érintett
ésszerű idő követelménye	függetlenség
	pártatlanság
	bírósághoz fordulás joga
	nyilvánosság
	fegyveregyenlőség

1. táblázat: Az alapjogok helyzete az MI mint a bírósági munka részműveleteit támogató szoftver esetén”

5.2. MI javaslat a bírói döntésekre

Ebben az esetben hiába van alávetve az MI döntése utólagos bírói felülvizsgálatnak, álláspontom szerint ez a megoldás nem valósulhat meg a tisztességes eljáráshoz való jog aránytalan sérelme nélkül. Az MI által megfogalmazott javaslat jóváhagyása esetén teljes értékű, végleges döntés születik, így az MI-re mint bíróra vonatkozó érvek változatlanul érvényesek akkor is, ha az csupán javaslatot tesz. Ebből kifolyólag ezeket részletesebben a következő alfejezetben tárgyalom. Ehelyütt az emberi utólagos jóváhagyás szerepéről fejtem ki álláspontomat.

Az első meglátásomat pszichológiai kutatások eredményeire alapítom. Amikor az emberek rendelkezésére állnak MI döntéshozatali segédeszközök, akkor hajlamosabbak követni tanácsaik tartalmát. Alacsony a valószínűsége, hogy a döntéshozók a javaslat után további információkat keressenek, vagy a rendelkezésükre álló információt újból, komplex módon feldolgozzák.⁹⁷ Figyelembe véve ezen folyamatok tudat alatti befolyásoló jellegét, vissza se követhető tulajdonképpen, hogy a bíróság emiatt hagyta-e jóvá a javaslatot. Ha ez az érv még általánosan nem is állja meg a helyét, nem beszélhetünk tisztességes eljárásról, ha akár egy esetben is ilyen okokból válik elfogadottá az MI bírói döntésre vonatkozó javaslata.

Az ember pszichológiai működésén túl az ésszerű idő szempontjából is önellentmondásosnak tűnik az MI javaslat megoldása a bírói döntések előkészítése céljából. Álláspontom szerint ahhoz, hogy egy bíró döntést tudjon hozni a javaslat jóváhagyásáról, vagy annak elutasításáról, behatóan ismernie kell az adott ügyet. Az ezzel ellenkező magatartás ellentmondana a bírótól megkövetelt szakmai követelményeknek, miszerint a bíró döntését

⁹⁷ SKITKA, Linda - L. MOSIER, Kathleen - BURDICK, Mark: Does automation bias decision-making? International Journal of Human-Computer Studies. Vol. 51, No. 5, 1999, 993.

saját meggyőződése és a hatályos jogszabályok alapján köteles meghozni. Az ügy tanulmányozása során pedig ugyanazt a folyamatot veszi lépésről lépésre, mintha ő döntené el az ügyet. Ebből kifolyólag az ésszerű idő szempontját az eljárás „felesleges megkettőződése” hátrányosan érinti, a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványai közül még az ésszerű idő követelménye is sérül.

Összefoglalóan, véleményem szerint az MI által bírói döntésre tett javaslat nem valósulhat meg a tisztességes eljáráshoz való jog aránytalan sérelme nélkül. Ebből következően, ilyen formában nem vehet részt az MI az igazságszolgáltatásban.

5.3. MI mint döntéshozó

A negyedik fejezetben elvégzett vizsgálatok alapján úgy gondolom, hogy jelenleg az MI nem végezhet semmilyen körülmények között sem önálló igazságszolgáltatási tevékenységet a tisztességes eljáráshoz való jog aránytalan sérelme nélkül.

Az MI az ember számára szükséges időtartam töredéke alatt képes jogvitákat lezárni, valamint a bírósági eljárással járó költségek is csökkenthetők esetében. Az eljárás gyorsasága, valamint az anyagi korlátok enyhítése kétséget kizáróan pozitív hatással bír az ésszerű idő követelményére és a bírósághoz fordulás jogának érvényesülésére.

Az MI döntéshozatali folyamata a tudomány és a technika jelenlegi állása szerint átláthatatlan, a gép a következtetését nem képes indokolni, ezáltal sérül a nyilvánosság követelménye. Ehelyütt szükséges megjegyezni, hogy ezen konkrét probléma feloldását kutatások sora tűzte ki céljául. A megoldást keresők egy csoportja az MI-t használó embereket képezné, tanítaná arra, hogy meg tudják magyarázni, miért jutott a gép a meghatározott következtetésre.⁹⁸ Egy másik megközelítés gépi alapú megoldást javasol: a logikai következtetések láncolatát és az adatok súlyozási szempontjainak megismerését döntési faként,⁹⁹ vagy más vizualizálható formában tárná az MI az ember elé.¹⁰⁰ Álláspontom szerint az utóbbi megvalósulása és tényleges alkalmazása javítaná a nyilvánosság mértékét, azonban még ezek a megoldások sem bírhatnak (még) egy bírói indokoláshoz hasonlítható legitimáló erővel. Az első megközelítéssel pedig végső soron nem küszöbölénk ki a tanulmányomban felsorakoztatott sérelmeket, hiszen ebben az esetben a bíró indokolásával csupán alkalmazkodna az MI döntéséhez a megfelelő felülvizsgálat nélkül. Megint más kérdést vetne fel egy olyan eset, ahol az MI olyan következtetésre jut, amelyet az ember nem tud megfelelő alátámasztással indokolni vagy a megfelelő ismeretek hiánya, vagy amiatt, hogy az merőben ellentétes a saját álláspontjával.

Az MI ki van téve az „elindításakor” beprogramozott adatoknak, nem válhat ettől független rendszerré. Ezen felül a társasbíráskodás elve sem értelmezhető az MI koncepciójában, mivel az nem tud döntéshozatali folyamata alatt más (MI) bírókkal tanácskozni, nem tudja következtetését meggyőzés alapján igazítani. Alkalmazása kétségtelenül alkalmas arra, hogy kiküszöbölje az emberi természetből fakadó korlátoltságokat, azonban arra nem képes, hogy az esetlegesen a rendszerébe kerülő előítéletességet kiszűrje. Ennek következtében a függetlenség követelménye sérül, a pártatlanság átlényegülés útján veszélyeztetettebbé válik.

A fentebb kifejtett érvekből az látható, hogy az MI ítélkezése mellett annak költség- és időtakarékossága szól, ellene viszont tulajdonképpen a tisztességes eljáráshoz való jog összes többi részjogosítványának sérelme. Megítélésem szerint a tisztességesség nem áldozható fel teljes mértékben a hatékonyság oltárán, ez a jog aránytalan csorbulásához vezetne.

⁹⁸ Lásd például: LESLIE, David: Understanding artificial intelligence ethics and safety: A guide for the responsible design and implementation of AI systems in the public sector. The Alan Turing Institute. 2019. https://www.turing.ac.uk/sites/default/files/2019-06/understanding_artificial_intelligence_ethics_and_safety.pdf.

⁹⁹ A döntési fa fogalmához lásd: BODON, 2009, 135.

¹⁰⁰ Lásd bővebben: ZORNOZA, Jaime: Explainable Artificial Intelligence. <https://towardsdatascience.com/explainable-artificial-intelligence-14944563cc79>.

Mindent összefoglalva, három csoportba rendezhetjük a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványait abból a szempontból, hogy az MI bírósági eljárásban javaslattevő vagy önálló döntéshozó formában történő részvétele milyen befolyást gyakorol rájuk. Emellett megállapítható, hogy nehézségekbe ütközhet a méltányosság és a mérlegelés MI általi gyakorolhatósága.

Felmerülhet kompromisszumos megoldásként egy olyan igazságszolgáltatási rendszer felépítése, ahol a jogkeresők választásán múlna, hogy jogvitájukat MI vagy ember bíró által kívánják feloldani. Megítélésem szerint azonban ez a koncepció több szempontból is

MI által potenciálisan erősebben védett	MI által potenciálisan korlátozott	MI által nem érintett
ésszerű idő követelménye	függetlenség	tárgyalás nyilvánossága
bírósághoz fordulás joga a materiális korlátok szempontjából	pártatlanság	
	ítélet teljessége	
	indokolás kötelezettsége	
	bírósági iratok nyilvánossága	
	fegyveregyenlőség	

2. táblázat: Az alapjogok helyzete az MI mint döntéshozó, vagy önálló javaslatot tevő szoftver esetén”

ellentétes az alkotmányos követelményekkel. Első ellenérvként felhozható, hogy ha az igazságszolgáltatás egy része indokolással ellátott, mérlegelés alapján hozott döntésekből állna, az ügyek másik halmazában viszont pár mondatból álló számítások és következtetések találhatók, az egész joggyakorlat konzisztenciája atomjaira hullana. Másrészt, hiába a felek kérelme alapján kerülne sor a szétválasztásra, így nem érvényesülne a törvény és a bíróságok előtti egyenlőség. Harmadrészt, az állam objektív kötelessége a tisztességes eljáráshoz való jog követelményének betartása és betartatása, nem tehető az egyén választásától függővé az alapjogvédelem szintje.

6. Megoldási javaslatok Magyarországra nézve

A bírósági eljárásokban a mérlegelést nem igénylő, előkészítő feladatokat a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme nélkül, ugyanakkor összehasonlíthatatlanul gyorsabban végezhetné MI rendszer. Ide tartoznak az 1.1. fejezetben felsorolt jogi kutató rendszerek. Az MI jogi forráskutatása alapján a bírósági ítéletek joggyakorlatra támaszkodó részeit egyedül is képes, valamint alkalmas lenne megírni, ezáltal jelentős munkát megtakarítva a bíró számára. Egy eltérő alkalmazási formában pedig arra is lehetne használni, hogy a bírók által

megfogalmazott ítélet érveire keressen megfelelő precedenst, vagy jogirodalmi hivatkozást. Ezen kívül az igazságügyi szakértők,¹⁰¹ a fordítók¹⁰² vagy a tolmácsok szerepét is betölthetné MI. Az általuk végzett tevékenységek szempontjából kiemelt jelentősége van a pontosságnak és a gyorsaságnak, ugyanakkor nem igényelnek mérlegelést. Feladatuk MI általi ellátása esetén nem húzódhatnak el a bírósági eljárások abból az okból, mert nem áll rendelkezésre elérhető szakember. Ennek érdekében meg kell teremteni a támogató, ugyanakkor garanciákkal körülbástyázott szabályozási környezetet. Az egyik legfontosabb bástya az MI alkalmazásának transzparenciája, annak biztosítása, hogy az egyén minden esetben tudomást szerezhessen arról, hogy esetében MI-t használnak. Tiltakozása esetén pedig elérhető legyen számára az MI munkájának ember általi felügyelete vagy helyettesíthetősége.

Záró gondolatok

Olvasható a szakirodalomban olyan érvelés, amely az MI igazságszolgáltatásban történő részvételét is tulajdonképpen a Turing-teszt alapján értékeli: ha az MI is tud olyan következtetésre jutni, mint az ember, akkor nem szükséges néznünk azt, hogy az milyen folyamat eredménye.¹⁰³

A probléma ennél azonban sokkal komplexebb. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az MI helyettesítheti a bírói döntéshozatalt, ezzel azt is legitimáljuk, hogy bármilyen jogvitánk esetében kizárólag egy párszavas eredményt kapunk, amelyet egy életidegen gép, programozók által kódolt folyamata során hozott meg. Az egész igazságszolgáltatásba vetett köztisztéletet alapjaiban ássa alá, ha egy hosszú tanulás és munka árán kinevezett bíró döntése és egy algoritmikus következtetés közé egyenlőségjelet teszünk. A „racionális” számítások önmagukban nem teszik az eljárást tisztességesé, az igazságszolgáltatás érinthetetlen magjaként funkcionáló „irracionális” elemek minden időben, helyen és esetben elválaszthatatlanok a tisztességességtől. Tulajdonképpen ezek adják az eljárás tisztességességét abban az esetben is, ha az eljárás egyébként nem felelne meg egyes eljárási garanciáknak.

Az MI-alapú megoldások jelenleg a bíróságok támogatására szolgálhatnak abban az esetben, ha az időtakarékoság és a tisztességesség egyidejűleg, de nem egymás hátrányára érvényesülhet. Ehhez az ember és a mesterséges intelligencia eredményes együttműködése szükséges, az előbbi kulcspozíciójának megőrzése mellett. A hatékonyság végső soron az időtakarékoságon túl abban áll, hogy a jogkereső egyén azt érezze, hogy ügyében valóban igazságot szolgáltattak, amely ezután ítélt dologként a jogbiztonságot erősítheti a jövőben. Ezt emberen kívül jelen pillanatban nem tudja más megvalósítani. Ezért úgy vélem, hogy az igazságszolgáltatás „nyomokban tartalmazhat kódokat”, azonban az MI nem veheti át az irányítást az ember helyett.

Mindazonáltal szükségesnek tartom kihangsúlyozni, hogy vizsgálatom kifejezetten a technológia jelen állására vonatkozatható. Ha a jövőben sikerrel járnak a gépi tanulási döntések visszafejtésére irányuló kutatások, valamint a „tisztá adatok” garantálása, a jelenlegi álláspont talán elmozdulhat egy nyitottabb hozzáállás irányába. Az alkotmányjog szerepe annak a meghatározásában áll, hogy milyen elvárásokat támasztunk valójában egy bíróval szemben, mi számít az igazságszolgáltatás olyan belső magjának, amely nem engedhető ki emberi kézből, valamint egy mesterséges intelligenciának milyen kompetenciákkal kell rendelkeznie a jövőben ahhoz, hogy akár valaha is igazságot szolgáltathasson. Álláspontom szerint mindhárom esetben a tisztességes eljáráshoz való jogból kell kiindulni. Ezen követelményrendszerek felállítását nem lehet elég korán elkezdni: a jog proaktív funkciója

¹⁰¹ J. SCHMITZ, Amy: Expanding Access to Remedies through E-Court Initiatives, Buffalo Law Review Vol. 67, No. 1, 2019, 147.

¹⁰² VOLOKH, Eugene: Chief Justice Robots, Duke Law Journal, Vol. 68, No. 6, 2019. 1143.

¹⁰³ VOLOKH, 2019, 1138.

ilyen esetekben biztosíthatja a leghatékonyabb védelmet megőrizve egyidejűleg az előnyös környezetet a technológiai fejlődés számára.

© Kálmán Kinga

MIA Law Working Papers

Kiadó: MIA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Mezei Kitti, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515

AI and Law Series támogató: az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal a Mesterséges Intelligencia Nemzeti Laboratórium keretében